

ACC. N:R M. 16433:1-6.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Erik Nilsson, Glimåkra*
Härad: *Ö. Göinge* Berättare: *Gunnar Gustafson, "*
Socken: *Glimåkra* Berättarens yrke: *f. d. lantbrukare*
Uppteckningsår: *1964* Född år *1885 i Ushult, Småland*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kor och oxar som dragare, och ah oktillverkning.

s. 1-6.

LMF 125

Skriv endast på denna sida.

LUF 125.

ACC. N:R M. 16433:1

Kor och oxar som dragare, ok och oktillverkning.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Upptecknaren har funnit anmärkningsvärt föga av tradition kring oxar som dragare här på orten. Självt har jag dock från gården Vittskövle i Gärds härad sett oxstallet med fjorton par som speciellt användes för plöjning med stora tunga hjulplogar. Tolv par hästar fanns samtidigt för transporterna, harvningen och de lättare jordbruks redskap som då började komma till användning. Oxarna på Vittskövle fanns kvar fram till första världskriget. Under min minnestid sedan 1898 har jag ingen kunskap om att oxar användes av de underlydande arrendatorerna på godset. Dessa hade dock den "lättare" jorden i bruk.

Min sagesman till denna lista, som har traditionskontakter med Småland fann vid ett besök år 1917 på herregården Bergkvara fortfarande oxar i bruk. Från sin barndom minns han att bönderna i Småland brukade ha ett par hästar, ett par oxar och ett par stutar, dessa senare på värt och under tämjning och varje år såldes de utvuxna oxarna till herrgårdarna medan stutarna kom i gårdens eget bruk. De mindre gårdarna hann endast med att föda upp en oxe och en stut om året, då ett par oxar såldes vartannat år. Torparna hade då korna som dragare, en eller två allt efter storleken på bruket.

Sista oxekipaget jag kunnat få uppgift om var från 1904, men detta var en smålänning, som kom med hemslöjdsalster till försäljning. Från socknen har jag dock hört omtalas kor som dragare i torpbruk in på 1920-talet. Den klena traditionen om oxar som dragare har jag trott bero på den rikliga förekomsten av hästar. Redan Linne berättar från sin resa här 1747 om mängder av halv-vilda "skogsök", som året om gingo på skogen och infångades vid behov. Från en bouppteckning vid slutet av 1700-talet har jag funnit 14 hästar förtecknade mot 6 kor. Vägarna här voro också i den otillgängliga terrängen långt in i vår tid så bristfälliga att samfärdseln måste ske med häst på obanade skogsstigar. Från byn Wesslarp 12 kilometer från kyrkbyn berättas, att ännu i slutet

28/9-64

i slutet.

av förra seklet ingen väg fanns fram till kyrkan, utan lik måste forslas på bärar av granspiror, varvid byamännen på vägen avlöste bärarna genom sitt område. Under sådana förhållanden var oxar till föga hjälp vid transporte och de små steniga tegarna brukades smidigare med hästar.

Jag vill vidare anföra ett talesätt jag antecknat i samband med kleran /taltrsten/, som sjunger sålunda:

"si, bonen, den tosingen
han säljer oxarna
och tämjer stutarna
si, hur han stretar,
si, hur han strtar.

det var nämligen en besvärlig procedur att tämja stutarna men de stora gårdarna neråt slätten betalade bra för dragfärdiga oxar.

Frågorna: 1.

Närmast före 1900 var hästen vanligast som dragdjur här, c:a 1900 också hästen, 1950 - hästen och 1962 ha hästarna nästan helt försvunnit och ersatts med traktorer

2.

Kor som dragare här var av en liten obeständ ursprunglig av skogsbetet präglad typ, som i min hemtrakt benämndes göingekon men här kallades smålänninga kon. Den första renrasiga tjuren här i bygden omtalas från Kilinge på 189?-talet.

"Det fanns bara en sorts kor här före 1900."

"Greva-kalen körde till kvarns mä kor år 1920".

"Gubben Kwist va torpare i Ekeröd. Han hade två kor, som körde med. Men till yrket var han eljest "röfärgare" och tjärare. En gång när han skulle betala ett "bänkalån" tog han på sej sina rö-smorda "pjälta" och körde mä korna ner te "bänken". Det var annars vanligt att man klädde sig fin vid besök hos de mäktiga pengaherrarna. Gubben Kwist va full "å spetakel" men kamreren flinade o sa: "don etter person" bara du inte kliner ner bänken."

3.

Nötkreatur som dragare förekommer ej alls här sedan 1920.

4.

Före 1900 körde man med kor till kvarnen eller plöjde med dem. År 1900 sammalunda men 1950 användes ej nötkreatur till sådana ändamål.

5.

Orsaken till nötkreaturens avslutade användning som dragdjur är bland annat de alltmera betydelsefulla skogskörslorna och stentransporterna från den under 1890-talet starkt expanderande industrien, som krävde massor av hästar, som sedan fick en användning också till de arbeten som tidigare utförts av oxar. Först på 1950-talet fick traktorerna sin dominerande ställning men 1905 upprättades det första gräddmejeriet och sedan man fått jämn avsättning för mjölken kom det att synas som rent slöseri att fördärva kornas mjölkproduktion genom den pressande körningen. Boskapsskötseln blev omkring sekelskiftet mera intensiv genom införande av nya högmjölkanande kreatursraser, som sämre lämpade sig som dragdjur. Det var oxarna, som slutade först, eftersom korna var småbrukarnas eller halvtidsbrukarnas billiga draghjälp. Med 4-5 tunnland åkerjord kunde småbrukaren inte hålla häst synnerligast som han själv oftast var sysselsatt med annat arbete än sitt jordbruk. Mellan 15 och 20 tunnland åkerjord ansågs nödvändigt för en bondes heltidsarbete.

9.

De bönder som till dragare endast använde kor var torpare eller småbrukare. Med torpare menades i regel den som hade jorden med 4-5 års arrende och dagsverksskyldighet. Småbrukare kallades den, som hade fränstyckad egen jord med 4-5 tunnland "öppen jord". Bonde kallades den självägande brukaren med minst 6 tunnland, vilken areal ansågs nödig för hållande av häst.

10.

Hästbrukarna ansågs nog i allmänhet för mer än de mindre men någon klassillnad för den sakens skull fanns nog inte.

11.

Dragdjuren leddes aldrig i arbetet, för så vitt det inte var

inte var

ACC. N:R M. 16433:4

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

frågan om något "illbattigt" ungdjur under inkörning. Man drev på dragdjuren med piska och satte ofta munkorg på dem för att hindra betandet. Skrika, gorma och hojta hörde till användningen av oxar eller kor. De småländska oxarna ansågs som livligare än andra och det berättas om "besande" oxar, som kunde sätta i väg på landsvägsskuts med samma fart som ett par hästar.

12.

Korna användes aldrig till moderna lantbruksmaskiner, därför att en torpare inte hade råd till sådana men arbetet pågick för djuren så väl som för kuskarna från solens uppgång till dess nergång. Man hade dock ett ganska långt "middasbede" /rast/ efter middagen, då djuren väl utfodrades eller släpptes på bete. Korna och oxarna va i regel arbetsföra 6-7 år.

13.

"Bonningens osa stoe o besade." var ett talesätt till förklenande av Bonnarps-bondens dragdjur. "Besade" var när hornboskapen satte av i vilt sken, oftast beroende för styngets angrapp. Jag har också hört uttrycket: "Kongens kräg sprängt i ojna floj", när de stått vid kvarnen en hel dag och väntat på att malden skulle bli färdig.

14.

om Ginnalra kyrka

En tradition berättar att man spände ett par vita oxar för ett lass med stockar. Där de av sig själva stannade skulle man sedan bygga templet. Omridning med hästar: ~~akk~~ det berättas att från Långfredagens högmässa skulle man rida i kapp hem. Den som kom först hem skulle de året först få inbärgat. Det berättas om Bonden Bodel i Kjelstorp, att han va "galen te o ria". Över stättor och stenhjären skulle de gå när han kom hem från kyrkan". Men morren hans va rälisjös och tavarsam och hade hand om nyckeln te te foderkammaren. Då hade Bodel brodern Niss till att "sjonga salmer for morskan", medan han sneg se ut o ga hästarna extrafoder.

15.

Hästar och nötkreatur sattes aldrig samman i arbetet. Men det berättas om en en torpare som hade en stor och stark käring satte henne vid sidan om kon när han harvade.

harvade.

16.

Bonden eller drängarna skötte om dragdjuren. På pigornas lott föll helt uppgiften att sköta mjölkorna. När korna skulle dra fodrades de bättre.

17.

Alla djuren släpptse på skogen sommartiden.

18.

Gunnar Gustavsson har en gång vid seklets början varit med om att köra in en ungo. Hon skulle då först sättas under oket vid sidan om en gammal stadig och erfaren ko. Bara detta var ett våldsamt och skrattretande cirkusnummer och man fick noga akta sig för att komma in ~~om~~ räckhåll för hennes spetsiga horn. Sen leddes de båda runt på gården ett slag och slutligen ut på "taften", den öppna platsen bakom stallet. Där spändes de båda med en länk för ett "stenas" d.v.s. de tunga järnbeslagna plankor som man transporterade sten på. Bodel ställde sej upp på aset och genast bar det iväg med ett våldsamt krumbuktande av den unga kvigan. Bodel skrek och hojtade och hade all möda att hålla sig kvar på släpdonet, ibland föll han av och hängde och släpade i tömmarna men den gamla kon höll igen och det gick i en halvcirkel ut över vängen där släpet ibland hakade upp sig på jordstenarna. Till slut blev hela ekipaget infångat av åskådarna som haft ett hjärtligt nöje av tillställningen. Den svettdrypande ungon lugnades ner vid vattenhon och nästa dag gick det genast bättre vid körningen.

19.

Tjurkalven kastrerades in på 1900-talet av "nattmannen" eller "gillaren" men bönderna skulle i tur och ordning hålla vakt vid proceduren. Det tillgick nämligen så att "gillaren" skar upp pungen och band ett snöre hårt om ovanför snittet. Vid den därpå följande blodspänningen skulle stenarna falla ut. Under detta omänskliga djurplågeri kastade sej djuren i smärta på marken. Detta skulle hindras av de vakthavande för att inte såret skulle

skulle
inflammieras av smuts. Först i början av seklet förbjöds detta djurplågeri av veterinären.

20.

Inga uttömmande svar på denna fråga har kunnat erhållas. emedan sagesmannen var endast 6 år när han lämnade Småland och här på orten ingen skoning av oxar i hans tid förkommit. Dock finnas sådana bevarade på ortens museum.

21.

22.

Typen av ok som nr 1 bland bilderna utvisar har varit vanlig i Småland efter sagesmannens erfarenhet. Samma ok såg jag själv på Vittskövle, med den skillnaden dock att underbommen helt saknades. Oket nr 3 var någorlunda sådant han sett här i bygden. /Jag kommer eventuellt senare att komplettera med avrit- och uppmätning av hembygds museets ok och ox-skor./ En hembygds filmare från Hallaryd brukar fara omkring med en bildserie, som bland annat visar vagnskörning med kor i verkligt bruk så sent som 1953./

23. Ingen skillnad på ok.

24.

25.

Någon dekorerings av ok är inte känd här.

26. 27.

28.

Stången fästes vid oket med en järnring eller med en kraftig repögla.

29.

Dragrepet fästes vid hornet med en läderhylsa. Likaså tömmen vid ytterhornen. Denna lädertuta kallades "bagge".

De följande frågorna kunde inte besvaras. Uppgifterna ha, där inte annat uppgivits lämnats av f.lantbr. Gunnar Gustafsson född 1885 och sedan sitt sjätte år bosatt på Kjelstorp, där han drev sitt fäderneärvda jordbruk till pensionsåldern. Upptecknat av Erik Månsson Glimåkra september 1964.